

УДК 631.115.8:339.13.017

О. М. Величко,
аспірант, Дніпропетровський державний аграрно-економічний університет

СВІТОВІ ТЕНДЕНЦІЇ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КООПЕРАТИВНОГО РУХУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ

O. Velychko,
PhD student, Dnipropetrovsk State Agrarian Economic University

GLOBAL TRENDS AND FORMATION OF COOPERATIVE MOVEMENT IN AGRICULTURAL SECTOR

У статті висвітлено світові тенденції розвитку кооперативного руху. Розкрито вплив кооперації на ефективність господарювання сільгоспвиробників у сучасних умовах. Запропоновано використати закордонний досвід кооперування сільськогосподарських товаровиробників в сфері обслуговування для вітчизняних аграрних підприємств.

Article highlights global trends in the cooperative movement. It reveals the impact on the efficiency of economic cooperation of farmers in modern conditions. It is proposed to use foreign experience of cooperation of agricultural producers in services for local farms.

Ключові слова: кооперативний рух, кооперативна модель, світові тенденції, сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи, кооперативні принципи.

Key words: cooperative movement, cooperative model, global trends, agricultural service cooperatives, cooperative principles.

АКТУАЛЬНІСТЬ ПРОБЛЕМИ

В умовах глобального впливу кризових явищ та хаотичного розвитку національних економічних систем кооперативи та сформований ними кооперативний рух є альтернативною моделлю організації бізнесу, яка дозволяє виробникам внести деяку надію та ясність в обраній галузі господарювання. Кооперативна модель — це комерційно-ефективний та надійний спосіб ведення дострокового, ціннісно-орієнтованого бізнесу, який приймає до уваги економічні, соціальні та екологічні потреби виробника. Виступаючи унікальною моделлю ведення бізнесу, кооперативи дозволяють ефективно використовувати обмежені економічні ресурси та здійснювати демократичний контроль.

У 2009 році Генеральна Асамблея Організації Об'єднаних Націй проголосила 2012 рік Міжнародним роком кооперативів, підкреслюючи внесок кооперативів у соціально-економічний розвиток, зокрема, їх вплив на скорочення бідності, створення робочих місць та соціальну інтеграцію. Рік проходив під гаслом "Кооперативні підприємства будують кращий світ". Особливе місце зай-

мають сільськогосподарські кооперативи, які у світовій економіці є рушіями економічного, соціального розвитку та охорони навколишнього аграрного природного середовища на локальному та національному рівні; оскільки вони мають вдвічі більше життєвих шансів, ніж у інших організаційно-правових формах організації бізнесу; вони є "лідерами" ефективного формування джерел та незадіяних ресурсів зростання, поряд з тим така модель організації бізнесу передбачає тривалий ендогенний розвиток [8].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Становленню та дослідженню кооперативного руху присвячені праці відомих як зарубіжних, так і вітчизняних вчених-теоретиків: Р. Оуена, Ш. Фур'є, В. Кінга, П. Прудона, Ш. Жида, П. Кропоткіна, П. Ламбота, С. Гутієреза, Дж. Годжеленда, В.В. Зіновчука тощо.

Проте більшість наукових праць мають загальний теоретичний характер, не в повному обсязі враховуючи особливості аграрного сектору. Питання становлення та розвитку кооперативно-

го руху, зокрема, що стосується тенденцій його розвитку в Україні та в міжнародному контексті, ще недостатньо досліджені та вимагають більш поглибленого вивчення.

МЕТА РОБОТИ

Систематизувати світові тенденції становлення та розвитку кооперативного руху, оцінити значення сільськогосподарських кооперативних утворень для економіки провідних світових країн та визначити напрями використання цього досвіду для забезпечення максимально продуктивного розвитку вітчизняної сільськогосподарської кооперації.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Кооператив є приватною бізнес організацією, яка знаходиться у власності і під контролем людей, котрі використовують його продукти, матеріали та послуги [11]. Хоча кооперативи розрізняються за типом і кількістю учасників, всі вони були сформовані з урахуванням конкретних цілей та структуровані, щоб адаптуватися до мінливих потреб користувачів. Кооперативи утворюються особами, які координуються між собою (горизонтальна координація), щоб досягти вертикальної інтеграції в їх підприємницькій діяльності.

Кооперативи надають своїм членам широкий набір послуг, зокрема, забезпечуючи доступ до виробничих активів, ринків збуту, інформації та засобів комунікації. Кооперативи також дозволяють своїм членам отримувати доступ до природних ресурсів і брати участь у процесах прийняття рішень, що впливають на політику.

Сільськогосподарські і продовольчі кооперативи становлять значний сегмент глобального кооперативного сектору в розвинених країнах і країнах, що розвиваються; 30 % із 300 найбільших кооперативів зайняті в аграрній галузі [12]. Вони існують в різноманітних формах, починаючи із асоціацій дрібних виробників і закінчуючи спілками, асоціаціями, федераціями та сільськогосподарськими палатами.

Сільськогосподарські обслуговуючі кооператив є чисельно домінуючою формою серед видів кооперативів в світі. Існують два основних типи сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів: постачальницький кооператив та маркетинговий кооператив. Для формування джерел фінансування оборотних коштів та інвестицій сільськогосподарські товаровиробники користуються послугами кредитних кооперативів та кредитних спілок, які виступають ефективною альтернативою банківського кредитування.

Сільськогосподарські кооперативи в ЄС є важливим соціально-економічним елементом в економіці та суспільстві в цілому: вони налічують

123 млн учасників, 5,4 млн співробітників і 160 тисяч підприємств; їм належать близько 60 % усієї сільськогосподарської продукції і близько 50 % сільськогосподарських активів. Аналогічні тенденції спостерігаються в Бразилії, де на кооперативи припадає 37 % ВВП сільського господарства; а в Індії 12 млн членів молочних кооперативів виробляють щодня 16,5 млн літрів молока в день [12].

Розвиток кооперативного руху бере свій початок з подій, які відбувались за часів промислової революції в Англії 1750—1850 рр. У цей період ліквідувалося багато дрібних підприємств, через зміни в моделях володіння землею багато дрібних фермерів залишали свої землі. За таких умов об'єднання для фермерів було життєво необхідним і дозволяло забезпечити виживання та функціонування їх бізнесу.

Переваги та аргументи, які забезпечили обґрунтування необхідності та ефективності кооперативних організацій були сформульовані Робертом Оуеном (1771—1858) і Шарлем Фур'є (1772—1837), яких надихали умови періоду для пошуку шляхів до більш гармонійного, утопічного суспільства [10]. Більш прагматичний Вільям Кінг (1786—1865) виступав за розвиток споживчих кооперативів з вирішення питань робочого класу. Він наголошував на важливості створення невеликих кооперативів з капіталом, який може бути наданий його членами та довів доцільність використання демократичних принципів управління, а також необхідність популяризації та навчання громадськості кооперативним ідеям.

У ході хвилі споживчої кооперації був заснований кооператив у Рочдейлі, який часто згадується як прототип сучасного кооперативного об'єднання. Спираючись на успіхи і невдачі організації, які передували йому, піонери Рочдейла сформулювали принципи успішного бізнес-співробітництва. Вони були широко висвітлені та поширені, і були покладені в основу семи кооперативних принципів, які продовжують впливати на кооперативну практику [10].

Заява про Спільну ідентичність, яку Міжнародний кооперативний альянс прийняв у 1995 році, містить сім кооперативних принципів Ройчдейла:

- добровільне і відкрите членство;
- демократичний контроль учасниками;
- економічна участь членів кооперативу;
- самостійність і незалежність;
- освіта, професійна підготовка і інформація;
- співпраця між кооперативами;
- турбота про територіальну громаду [7].

У свою чергу Міністерством сільського господарства США запропоновувало та впровадило наступні три принципи, які відображають та доповнюють кооперативні організації, що функціонують у Сполучених Штатах:

— принцип "учасник-власник" (User-Owned): люди, які володіють та фінансують кооператив є тими, хто користується послугами кооперативу;

— принцип "учасник-контролер" (User-Control): люди, які керують кооперативом є його членами. Вони демократично обирають раду директорів. Рада встановлює загальну господарську політику, затверджує річний бюджет, здійснює контроль за його роботою, і розподіляє вигоди, одержані від використання кооперативу його членам. Рада директорів також наймає професійного менеджера для оперативного управління;

— принцип "учасник-вигоди" (User-Benefit): єдина мета кооперативу є надання і розповсюдження переваг для своїх членів на основі їх участі. Мета сільськогосподарських кооперативів полягає не в поверненні інвестицій (членських внесків), вони, покликани відшкодувати витрати і генерувати капітал, щоб покрити розширення і непередбачені надзвичайні ситуації [6].

Комплексний аналіз становлення, розвитку та ролі кооперативів у країнах Європи, виділяє дві точки зору у формуванні кооперативних організацій: ідеологічно-утопічна логіка (Італія, Франція, Португалія, Бельгія) та спонтанний ліберальний рух (Данія, Голландія, Великобританія).

Згідно зі спонтанно-ліберальною логікою співпраця була практичною відповіддю на економічну проблему та приносила користь своїм членам у фінансовому відношенні. Кооперативний рух виник зсередини самого цього сектора, незалежно від інших соціальних рухів, і розвивався без будь-якої підтримки з боку держави, навіть до того, як закони про кооперативи були розроблені, спираючись на закони, що стосуються суспільства взагалі (Данія, Голландія, Великобританія).

Відповідно до ідеологічно-утопічної логіки, кооперативний рух, за підтримки (або примусу) державними установами, являв собою послідовну частину попередньої ідеї соціальної структури, відповідно до якої співпраця є фактором і засобом трансформації суспільства в економічному світі. У цьому випадку — в таких країнах як Італія, Франція, Португалія та Бельгія — злеті і падіння кооперативного руху були спричинені ідеологічною напругою, як могла бути каталізатором або перешкодою, як розвитку, так і стагнації.

Європейський союз на підтримку сільського господарства віддав перевагу першій моделі кооперації, яка базується на ідеях лібералізму. Ринкова логіка полягає в тому, що лібералізм підтримує парадигму, яка все менш відмінна від інших типів організацій, це бізнес-модель без ідеології і будь-яких її трансформацій утопічного походження та скептицизму [3].

Мінливість сільськогосподарських кооперативів в ЄС є значною і кооперативи на півночі

Європи досягли більш високого рівня інтеграції в порівнянні з деякими південними регіонами Європи.

Наявність не високого ступеня концентрації кооперативів на півдні Європи пов'язана, серед інших факторів, з суттєвим опором членів територіальної громади і місцевих органів до об'єднання, незважаючи на недавні тенденції до скорочення числа кооперативів та збільшення обсягу бізнесу.

Поряд з тим, кооперативи розвиваються послуги, що надаються їх своїм членам, а також диверсифікують свою діяльність, спрямовану на освоєння нових можливостей для бізнесу в сільській місцевості.

Ця тенденція особливо відчутна для спеціалізованих заходів: фіто санітарія, селекція тварин і сільськогосподарських культур, корми для тварин з метою підвищення ефективності виробництва і підвищення якості життя сучасних поколінь та надання можливості майбутнім поколінням користуватися сучасними благами, що повністю відповідає основні парадигмі концепції збалансованого (сталого) розвитку.

Проблеми, що стояли перед кооперативами в минулому, призвели до транснаціонального співробітництва як інструменту для подолання труднощів, обумовлених відсутністю рівних умов на ринку. Однак до обмежень, що перешкоджають відповідному розвитку транснаціонального співробітництва можна віднести: недосконалу нормативно-правову базу, систему оподаткування, положення (стандарти) бухгалтерського обліку та обмежений доступ до джерел банківського кредитування діяльності кооперативів.

Триває заохочення і розвиток транснаціональних альянсів між кооперативами в інтересах їх членів і зростання конкурентоспроможності європейського сільського господарства, в якості гідної альтернативи транснаціональним компаніям [7].

Кооперативні організації в Сполучених Штатах з'явилися дуже рано, що відображає європейську спадщину ранніх поселенців і основну потребу в спільних рішеннях в сільських умовах.

В історичному аспекті слід відзначити три взаємопов'язані зовнішні фактори, що сприяли розвитку сільськогосподарської кооперації в США [1]:

— перший фактор — це економічні умови (як сприятливі, так і несприятливі), що викликали необхідність групових дій сільськогосподарських виробників. Наприклад, економічна депресія, зловживання монополістичних елементів, нездатність ринку забезпечити надання необхідних послуг, посилення агресивності конкурентного середовища та зміни у технологічному процесі;

— другий фактор — підтримка з боку фермерських організацій. Такі організації визначали мотивацію фермерів у приєднанні до коопе-

ративів, забезпечували їх соціальний захист, впливали на офіційну аграрну політику і навіть активно включалися, на добровільній основі, в створення кооперативів;

— третій фактор — створення законодавчої бази, федеральної і на рівні штатів, що забезпечувала сприятливі умови групових дій сільськогосподарських товаровиробників.

Сільськогосподарські кооперативи США — це бізнес заснований на принципах User-Owned та User-Control, за якими отриманий прибуток розподіляється справедливо на основі використання послуг кооперативу [11].

Більше 70 років американські сільськогосподарські кооперативи намагалися знайти своє місце, стосовно інших підприємств, в американській економіці — виклик, який відображає їх пошук подальших економічних можливостей для сімейних ферм. Починаючи з 1933 року, в межах програм "Новий курс" участь у кооперативі означала для фермерів захист від потенційної експлуатації іншими підприємцями у харчовій або агро-бізнес системах, крім того, кооперативи були неприбутковими організаціями. Через те, що визначальною ознакою діяльності кооперативів була "непряма конкуренція", вона дисциплінувала економічну систему, тому що "кооперативи зумовлювали інших суб'єктів ринку бути чесними" [4].

Фермерам була запропонована альтернатива, як компенсувати ринкову владу монополістів, які погрожували добробуту фермерів. Цю роль було покладено на кооператив. Але щоб досягти цієї точки, кооперативи ризикували перестати відрізнятися від тих, кого вони намагалися оскаржити. До початку 21-го століття, в кооперативи, крім фермерів, включали інші зацікавлені сторони, тому що фермерські інвестиції поодинокі вже не могли забезпечити капіталомістке виробництво і розподіл, що був необхідний аграріям.

На початку 20-го століття кооперативну культуру в США формували дві конкуруючі філософії, які мали великий вплив на її подальший розвиток [4]:

— популістська концепція "непрямой конкуренції" Едвіна Норса — відродження конкуренції на ринку від імені фермерів;

— філософія Аарона Шапіро, яка стверджувала, що кооперативи повинні бути по-діловому, суто економічними і переважно великими організаціями, що можуть контролювати ціни в межах штату або певного регіону.

Модель Норса зорієнтована виключно на ролі фермера, щоб розглянути, як інтереси фермера можуть бути посилені в мережі споживачів, переробників, і роздрібних торговців що складають процес індустріалізації. Модель Шапіро надавала особливе значення товару, як визначенню ролі виробників.

На сучасному етапі найбільш поширеними видами сільськогосподарських кооперативів США є: маркетингові (збутові), постачальницькі та обслуговуючі кооперативи.

Маркетингові кооперативи збирають, упакуюють, переробляють і продають продукцію своїх членів на внутрішньому і зовнішньому ринках. Рівень послуг, що надаються залежить від потреб членів та продукту.

Постачальницькі кооперативи закупають продукти та послуги для своїх членів. Вони роблять масштабні закупівлі палива, насіння, добрив і засобів захисту рослин (пестицидів) та забезпечують економію коштів для членів кооперативу.

Обслуговуючі кооперативи забезпечують членів спеціалізованими послугами такими, як бавовноочистка, виробництво борошна, поради з садівництва, які, як правило, дорого коштують для окремого фермера.

На сьогоднішній в США існує більше 2200 сільськогосподарських кооперативів, в яких близько 2,3 млн членів, загальний чистий прибуток складає майже 5,4 млрд дол. США, а чистий обсяг бізнесу — більше 183,6 млрд дол. США (табл. 1).

Аналіз даних наведених у табл. 1 показує позитивні тенденції у зростанні прибутків (+12,5%), які приносить діяльність кооперативів, з урахуванням скорочення їх загальної кількості (-7,6%). Тобто кооперативи працюють ефективніше та нарощують темпи виробництва. Важливою є їх соціальна роль, а саме: підвищення рівня зайнятості в сільській місцевості про що свідчить зростаючий відсоток залучених працівників з повною зайнятістю (+5,23%).

Більшість кооперативів, що функціонують у США використовує модель нового покоління кооперативів (NGC). Ця модель передбачає вертикальну інтеграцію і забезпечує виробникам великі доходи від продажу продуктів переробки з високою доданою вартістю, а не сировини.

Стратегія, яка відрізняє NGC від традиційних кооперативів, є обмежене чи закрите членство, що пов'язано з ринковою природою нової генерації кооперативів. Ця ринкова стратегія часто піддається нішевим ринкам, яким необхідні конкретні продукти з доданою вартістю.

Всі види бізнесу у своїй діяльності пов'язані з чотирма бізнес-функціями: маркетингом, доходом або прибутком від реалізації, інвестиціями в акціонерний капітал і контролем або управлінням. Кожна функція включає в себе набір взаємозв'язаних видів діяльності.

Кооперативи відрізняються від інвестиційних компаній тим, як вони працюють відносно цих чотирьох бізнес-функцій. Традиційні кооперативи і NGC також відрізняються один від одного по відношенню до характеру діяльності в кожній

Таблиця 1. Економічна оцінка діяльності сільськогосподарських кооперативів у США

Показник	2008	2009	2010	2011	2011 у % до 2008
Кількість кооперативів	2473	2389	2314	2285	92,40
Кількість членів кооперативів, млн чол.	2,4	2,2	2,2	2,3	95,83
Валовий обсяг бізнесу, млрд дол.	191,9	170,2	171,8	213,4	111,20
Чистий обсяг бізнесу, млрд дол.	165,3	147,7	147,8	183,6	111,07
Чистий прибуток до оподаткування, млрд дол.	4,8	4,4	4,3	5,4	112,50
Сукупні активи, млрд дол.	69,1	61,2	65,0	78,5	113,60
Власний капітал, млрд дол.	23,0	23,8	26,0	27,9	121,30
Кількість працівників, тис. чол.					
- З повною зайнятістю	124,4	122,6	129,0	130,9	105,23
- Тимчасово зайняті та сезонні працівники	53,8	57,8	54,4	52,8	98,14

Джерело: складено автором за даними Департаменту розвитку сільських територій Міністерства сільського господарства США [2, 5].

бізнес-функції. Порівняння кожної функції наведені у таблиці 2.

З кожною бізнес-функцією пов'язана унікальна роль та повноваження зацікавлених сторін або їх відносин. У найбільш простому вигляді, учасники (або іноді патронажі) ті, що ведуть справи з кооперативом або використовують його, отримують частку доходу (на основі використання), володіють і контролюють кооператив. Це в цілому вірно, що учасник кооперативу задіяний у всіх чотирьох бізнес-функціях, так що використання одного терміна (учасник) є достатнім для того, щоб послатися на кожен з чотирьох видів відносин. Насправді, деякі зацікавлені сторони мають тільки один, два або три види відносин з цих чотирьох. Щоб представити дійсність і краще зрозуміти природу кооперативу доцільно визначити окремі повноваження для кожного виду цих відносин.

Чотири повноваження, про які йде мова це: клієнти, патронажі (patrons), власники та члени кооперативу. Клієнти ті, хто використовує кооператив, купуючи матеріали, продаючи продук-

цію. Патронажі — особи, які мають право на отримання частки прибутку, як правило, патронажних відшкодувань. Власники ті, хто інвестує або володіє капіталом. Члени кооперативу ті, хто має право голосу, щоб управляти або контролювати кооперативом, обирати директорів, приймати статут, і голосувати за іншими важливими питаннями для членів, такими як злиття, розширення і розформування.

Традиційні або відкриті кооперативи часто мають користувачів, які поєднують різні комбінації цих повноважень. Наприклад, багато користувачів можуть бути клієнтами, але не патронажами (patrons), власниками або членами кооперативу. Ці користувачі називають непатронажними (nonpatronage) клієнтами. Інші користувачі можуть бути клієнтами, патронажами і власниками, але не бути членами і називаються клієнтами без членства або патронажами. На відміну від цього, нове покоління або закриті кооперативи, як правило, вимагають від користувачів, щоб вони виконували всі чотири ролі [9].

Таблиця 2. Порівняльна характеристика традиційних кооперативів та кооперативів нової генерації (NGC)

Бізнес функція	Вид організації	Традиційний кооператив	Кооператив нової генерації
МАРКЕТИНГОВІ ВІДНОСИНИ З КЛІЄНТАМИ			
Обсяг поставки		Необмежені	Обмежені закупівлею
Доставка		Обов'язкова	Не вимагається
Рівень якості приймання		Широкий	Вузкий
Збереження ідентичності		Зазвичайні	Зазвичай так
Первинний платіж		Ринкова ціна	Ціна контракту
ПАТРОНАЖНИЙ РОЗПОДІЛУ ПРИБУТКУ			
Готівкова патронажна ставка		Низький	Високий
Інвестиційний або нерозподілений прибуток		Високий	Низький
Об'єднання коштів від реалізації		Рідко	Часто
ВЛАСНИК ІНВЕСТИЦІЙНИХ ЗОБОВ'ЯЗАНЬ			
Початкові інвестиції		Дуже низькі	Дуже високі
Пропорційність використання		Від низького до високого	Дуже висока
Ліквідність взаємозамінності		Низька	Висока
Мінова вартість		Зафіксована по номіналу	Залежить від ринку
Погашення зобов'язань		Платоспроможність	Немає
Розширення бізнес інвестицій		Немає	Залежить від обсягу поставки
КОНТРОЛЬ			
Кваліфікаційні обмеження		Низькі	Високі
Сила голосу		Один учасник – один голос	Змінна кількість голосів для одного учасника

Джерело: власна розробка автора.

ВИСНОВКИ

Таким чином, проведений аналіз розвитку та становлення кооперативного руху виявив основні тенденції та відмінності цього процесу в різних країнах. В умовах глобалізації сільськогосподарські кооперативи, великі і дрібні, є важливою частиною світового ринку. Вони сформували маркетингові громадські агенції для спільного експорту власної продукції, і продовжують надавати послуги своїм членам, знаходять шляхи для зростання можливостей та використання нових технологій. Сучасний вітчизняний кооперативний рух має можливість розвиватися за моделлю "Кооператив нової генерації", що дозволить забезпечити якісні та кількісні показники розвитку аграрного виробництва і сільської території та громади шляхом найбільш раціонального використання всіх видів економічних ресурсів для задоволення потреб споживачів та підвищувати рівень життя сучасних та майбутніх поколінь.

Література:

1. Зіновчук В.В. Кооперативна ідея в сільському господарстві України та США / В.В. Зіновчук. — Київ: Логос, 2006. — 224 с.
2. Ali S. COOPERATIVE STATISTICS / S. Ali, J.E. Penn, E.E. Eversull. — Washington: Rural Development, U.S. Department of Agriculture, 2011. — 64 p.
3. Gutierrez C.M. A Comparative Synthesis of 20th Century Agricultural Cooperative Movements in Europe / C.M. Gutierrez, T.R. Atela, D.M. Duecas. // JOURNAL OF RURAL COOPERATION. — 2005. — № 33. — P. 47—65.
4. Hogeland J. A. The Economic Culture of U.S. Agricultural Cooperatives / Julie A. Hogeland. // Culture & Agriculture. — 2006. — Vol. 28, No. 2. — P. 67—79.
5. Penn J. E. COOPERATIVE STATISTICS / J.E. Penn, K.C. DeVille, E.E. Eversull. — Washington: Rural Development, U.S. Department of Agriculture, 2009. — 68 p.
6. Zeuli K.A. Cooperatives: Principles and Practices in the 21st Century / K.A. Zeuli, R. Cropp. — Wisconsin: Cooperative Extension Publishing, 2004. — 96 p.
7. Agricultural Cooperatives in Europe: Main Issues and Trends [Електронний ресурс]. — 2010. — Режим доступу: <http://www.copa-cogeca.be/CooperativesAndFoodChain.aspx>
8. Blueprint for a Co-operative Decade, Feb 13 [Електронний ресурс]. — Режим доступу до ресурсу: http://ica.coop/sites/default/files/media_items/ICA%20Blueprint%20-%20Final%20version%20issued%207%20Feb%2013.pdf
9. Differences Between New Generation Cooperatives and Traditional Cooperatives [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.agecon.ksu.edu/accc/kcdc/PDF%20Files/DiffTrad3.pdf>

10. Cooperatives in the U.S. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.uwcc.wisc.edu/whatisacoop/history/>
11. What is a Cooperative? [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://sfp.ucdavis.edu/cooperatives/what_is/#ag
12. Cooperatives and Producers Organizations [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.fao.org/partnerships/cooperatives/en/>

References:

1. Zinovchuk, V. V. (1996), *Kooperatyvna ideia v sil's'komu hospodarstvi Ukrainy ta SShA [The cooperative idea in Ukrainian and US agriculture]*, 2nd ed, Lohos, Kyiv, Ukraine.
2. Ali, S. Penn, J. E. and Eversull, E. E. (2011), *Cooperative statistics, Rural Development, U.S. Department of Agriculture, Washington, USA.*
3. Gutierrez, C. M. Atela, T. R. and Duecas, D. M. (2005), "A Comparative Synthesis of 20th Century Agricultural Cooperative Movements in Europe", *Journal Of Rural Cooperation*, vol. 33, pp. 47—65.
4. Hogeland, J. A. (2006), "The Economic Culture of U.S. Agricultural Cooperatives", *Culture & Agriculture*, vol. 28, pp. 67—79.
5. Penn, J. E. DeVille, K. C. and Eversull, E. E. (2009), *Cooperative statistics, Rural Development, U.S. Department of Agriculture, Washington, USA.*
6. Zeuli, K. A. and Cropp, R. (2004), *Cooperatives: Principles and Practices in the 21st Century*, Cooperative Extension Publishing, Wisconsin, USA.
7. The official site of Copa-Cogeca (2014), "Agricultural Cooperatives in Europe: Main Issues and Trends" available at: <http://www.copa-cogeca.be/CooperativesAndFoodChain.aspx>
8. The official site of The International Cooperative Alliance (2014), "Blueprint for a Cooperative Decade, Feb 2013" available at: http://ica.coop/sites/default/files/media_items/ICA%20Blueprint%20-%20Final%20version%20issued%207%20Feb%2013.pdf
9. The official site of The Department of Agricultural Economics, Kansas State University (2014), "Differences Between New Generation Cooperatives and Traditional Cooperatives", available at: <http://www.agecon.ksu.edu/accc/kcdc/PDF%20Files/DiffTrad3.pdf>
10. The official site of The University of Wisconsin Center for Cooperatives (2014), "Cooperatives in the U.S.", available at: <http://www.uwcc.wisc.edu/whatisacoop/history/>
11. The official site of UC Small Farm Program (2014), "What is a Cooperative?", available at: http://sfp.ucdavis.edu/cooperatives/what_is/#ag
12. The official site of Food and Agriculture Organization of the United Nations (2014), "Cooperatives and Producers Organizations", available at: <http://www.fao.org/partnerships/cooperatives/en/>
Стаття надійшла до редакції 02.12.2014 р.